

ДАКУМЕНТАЛЬНАЯ ПУБЛІКАЦЫЯ ПА ГІСТОРЫІ АРГАНІЗАЦЫІ АКАДЭМІЧНАЙ НАВУКІ БЕЛАРУСІ МІЖВАЕННАГА ПЕРЫЯДУ

В 2015 г. в минском академическом издательстве увидел свет сборник документов, посвящённый, по заявлению составителей, сотрудничеству Академий наук СССР и БССР в 1929–1941 гг. В статье показано невладение ими научной терминологией, произвольное толкование и отождествление понятий «сотрудничество», «координация», «руководство», «связи». Выявлены дисбаланс глав и материалов внутри них, несистемность представления документальной информации, случайный подбор документов, исключительно хронологический принцип их размещения, что затрудняет работу с ними. Обращено внимание на неоднозначное акцентирование работы по выявлению документов в российских архивах по причине якобы плохой сохранности белорусских. Раскрыто несоблюдение археографических правил, весьма облегчённое отношение к соответствующим этическим нормам. Сделан вывод о низком научном уровне документального издания.

Ключевые слова: академия, археография, архив, документ, координация, наука, публикация, сотрудничество.

Гісторыя навукі сёння ўяўляе сабой адзін з прыярытэтных напрамкаў навуковага пошуку. Падобнага роду даследаванні праводзяцца і ў Беларусі, хоць яныносяць разрозненны і эпизадычны характар. У Інстытуце гісторыі НАН Беларусі нават быў ліквідаваны адзіны ў нашай краіне арганізацыйны цэнтр такіх пошукаў – аддзел гісторыі навукі, які праіснаваў пад рознымі назвамі і ў розных арганізацыйных формах больш за 40 гадоў, – ад пачатку 1973 г. па канец 2013 г. (адзін з суаўтараў працаваў у ім на працягу акрэсленага перыяду). Зразумела, таму тая цікавасць, якую выклікаюць публікацыі гісторыка-навуковай тэматыкі. Не меншай увагі заслугоўваюць зборнікі дакументаў, прысвечаныя, у тым ліку, найстарэйшай і найбуйнейшай беларускай навуковай арганізацыі – Нацыянальнай акадэміі навук.

Гэта ў поўнай меры адносіцца і да рэцэнзаванага выдання па некалькіх прычынах¹: важнасць перыяду 1929 – 1941 гг., абумоўленая станаўленнем нацыянальнай Акадэміі у складаных грамадска-палітычных, эканамічных і навукова-арганізацыйных умовах; вельмі дрэнная захаванасць адпаведнага справаводства, што адклалася ў Цэнтральным навуковым архіве НАН Беларусі (ЦНА НАНБ) і разрозненасць інфармацыі ў іншых архівах, перш за ўсё ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (НАРБ); праблематычнасць у сучасных умовах працяглай сістэматычнай працы беларускіх даследчыкаў у расійскіх архівах. Думаецца, сказанае падкрэслівае станаўчае значэнне выяўлення кожнага новага невядомага дакумента па гісторыі Акадэміі, тым больш, што даўно наспела неабходнасць напісання новага варыянта яе гісторыі па 38 гадах з дня выхаду ў свет першага фундаментальнага калектывнага выдання да 50-гадовага юбілею².

Выданне, што рэцэнзуецца, заяўлена як навуковае і прызначанае для “*навукоўцаў, гісторыкаў і ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй навукі*” (тут і далей вылучэнне маё. – І. Ш.). Працытаванае вымушае звярнуць увагу на тэрміналогію, якая выкарыстоўваецца складальнікамі. Выходзіць, што ўжо ў анатацыі робіцца проціпастаўленне выдзеленых курсівам паняццяў. Такое можа быць, але дэклараваная пазіцыя заслугоўвае спецыяльнага тэрэтычнага абгрунтавання, якое здзяйсняецца ў навуказнаўстве. У тэксце зборніка гэтага няма (няма нават згадкі пра праблему, хоць яна прысутнічае і ў беларускай і ў расійскай гістарыяграфіях), а таму прыведзены абарот мушу разглядаць, улічваючы тое, што публікацыя амансуецца як “*навуковае выданне*”, не як апіску, а як тэрэтычную памылку. У назве

¹ Научно-организационные связи Академии наук СССР и Академии наук БССР: 1929– 1941 гг. / сост. Л. Д. Бондарь, Н. В. Токарев, К. Г. Шишкина. Минск: Бел. навука, 2015. 247 с.

² Академия наук Белорусской ССР / Н. И. Голенчик [и др.] ; редкол.: Н. А. Борисевич (пред.) [и др.]. Минск: Гл. ред. Беларус. Совет. Энцикл., 1979. 600 с.

прысутнічаюць словы “навукова-арганізацыйныя сувязі”. Аднак як ва ўводзінах да зборніка, так і далей у тэкстах, у якасці сіноніма вылучанага слова ўжываюцца “каардынацыя”, “супрацоўніцтва”, “кіраўніцтва”. Тлумачальныя слоўнікі на гэты конт кажуць наступнае: “сувязі – адносіны ўзаемнай залежнасці, абумоўленасці, агульнасць, паразуменне, ўнутранае адзінства”; “супрацоўніцтва – сумесныя дзеянні, дзейнасць”; “каардынацыя – мэтазгодная адпаведнасць, узгодненасць (дзеянняў, учынкаў і пад.)”³. Складальнікі супрацьпастаўляюць такія паняцці, як “навукова-арганізацыйныя сувязі” і “інстытуцыянальныя сувязі” (с. 3). Каб не паўтарацца, спашлюся на прыведзеную вышэй аргументацыю адносна супрацьпастаўлення паняццяў “навуковец” і “гісторык”. Дадам толькі інфармацыю тлумачальнага слоўніка “інстытуцыянальны – 1. звязаны з грамадскімі інстытутамі, які мае стаўленне да іх; 2. афіцыйна усталяваны, замацаваны ў сваім грамадскім статусе”. Такім чынам, навукова-арганізацыйныя сувязі двух савецкіх акадэміі не могуць не быць інстытуцыянальнымі. Безумоўна, у публікацыі, якая прэтэндуе на навуковасць, неабходна было б заняць выразную навуковую пазіцыю, якая не дапускае тэрміналагічных двухсэнсоўнасцяў. У сувязі з гэтым, аналіз тэксту ўжо з першых старонак насцярожвае даволі аблегчаным стаўленнем да названых момантаў.

Выказаная вышэй насцярожанасць ўмацоўваецца пасля знаёмства з ўводзінамі да зборніку ў цэлым і да кожнага яго раздзела. Так, складальнікі, нягледзячы на зазначанае, усё ж фармулююць сваё разуменне навуковага супрацоўніцтва як актыўнага абмену “навуковымі дасягненнямі і аб’яднанне творчых намаганняў калектываў навукоўцаў” (с. 3). Але праз некалькі абзацаў сцвярджаецца, што “інтэнсіўны перыяд” “актыўнага абмену” меў месца да сярэдзіны 1930-х гадоў, калі на змену двухбаковаму “супрацоўніцтву прыходзіць новая форма каардынацыйнай дзейнасці – стварэнне усесаюзных устаноў для ажыццяўлення цэнтралізаванага кіраўніцтва” (с. 4; нагадаю, што РАН пераўтворана ва усесаюзную АН СССР яшчэ ў 1925 г., але пра гэта ў зборніку не згадваецца наогул, хоць на с. 3 прадстаўлены ўсе назвы НАН Беларусі, з 1929 г. і НАН Украіны з 1918 г.). Такім чынам, *супрацоўніцтва* замяняецца *каардынацыяй* і далей – *кіраўніцтвам*, што для складальнікаў тоесна.

Выглядае на тое, што за падобнымі слоўнымі канструкцыямі утойваецца імкненне схавать пад вэлюмам адказ на пытанне: чаму дамінантна прысутнічаюць матэрыялы Санкт-Пецярбургскага філіялу архіва Расійскай акадэміі навук (СПФ АРАН), што навукова неапраўдана, а матэрыялы Архіва РАН (АРАН, Масква) служаць толькі “дадаткам”. Гэта абумоўлена, на думку складальнікаў, тым, што “першыя гады пасля стварэння Беларускай акадэміі навук” былі перыядам “найбольш інтэнсіўнага двухбаковага супрацоўніцтва паміж дзвюма акадэміямі”. Прытым, як падаецца, ва ўмовах таго часу вельмі праблематычна лічыць “першымі гадамі” шэсць – сем гадоў працы БАН. Таксама непераканаўчым уяўляецца яшчэ адно тлумачэнне такой сітуацыі кепскай захаванасцю матэрыялаў беларускіх архіваў і знаходжаннем АН СССР у Ленінградзе да 1934 г. (с. 4).

Дадзенае становішча, да якога апелююць складальнікі, ніяк не можа апраўдаць мінімальную прысутнасць матэрыялаў з беларускіх архіваў. З’яўленне такога сцверджання выклікана, магчыма, незвычайнай лёгкасцю, з якой яны падышлі да пастаноўкі навуковай задачы і яе рэалізацыі. Яны і самі тут жа даюць адказ: “складальнікі... галоўнай мэтай бачылі пазначэнне *напрамкаў* супрацоўніцтва...”. Праўда, беспадстаўна сцвярджаюць: “дакументы, якія публікуюцца, могуць стаць асновай для... спецыяльных даследаванняў па гісторыі расійскай і беларускай навукі” (с. 4). Падобнае непасрэдна сведчыць пра невалоданне імі здзяйсненнямі навуковай думкі па праблеме, якая асвятляецца.

Як вядома, навука ўяўляе сабой сацыяльны інстытут, што развіваецца, існуючы ў пэўных сацыяльных, эканамічных і палітычных умовах. Такім чынам, яе стан абумоўліваецца не толькі іманентнымі, але ў прыкметнай, калі не вызначальнай, ступені знешнімі, па-за навуковымі ўплывамі. Аднак, нідзе ў тэкстах, у тым ліку ў прыведзеных дакументах, няма ні

³ Дадзеныя вызначэнні прадстаўлены паводле тлумачальнага слоўніка беларускай мовы: Skarnik [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.skarnik.by/>. Дата доступу: 03.02.2016.

слова пра гэтыя абставіны. Але ж менавіта яны ў гады, якія асвятляюцца, прадвызначалі і арганізацыйную структуру і структуру кадраў трох акадэміі (аб трох згадваецца таму, што ў зборніку, нягледзячы на назву, прысутнічаюць дакументы пра трохбаковыя сувязі-каардынацыю-сацпаборніцтвы, улічваючы Усеўкраінскую Акадэмію навук, УУАН, раздзел П), і іх узаемадачынненні. Напрыклад, адбываліся значныя змены, звязаныя з так званай канчатковай саветызацыяй (бальшавізацыяй) АН СССР, якія выявіліся ў калізіі выбараў у Акадэмію 1928 і 1929 гг.; у гучнай “Акадэмічнай справе” (1929 – 1930 гг.); “справе славістаў” (1933 – 1934 гг.). У Беларусі першую ў СССР менавіта савецкую БАН пачалі прыводзіць да адзінай расійска-марксісцкай роўніцы справай “Саюза вызвалення Беларусі” (1930 – 1931 гг.), ва Украіне – “Саюзам вызвалення Украіны” (1929 – 1930 гг.) і інш.

Гаворачы пра акадэмічныя сувязі, складальнікі зусім не звяртаюць увагу на факт існавання Камуністычнай акадэміі і яе аб’яднання з АН СССР (пастанова 1933 г., пераезд у Маскву – 1934 – 1935 гг.), калі ў сістэму АН СССР ўвайшло каля 80 навуковых інстытутаў і прыкладна 2 000 навуковых работнікаў. Гэта мае істотнае значэнне. Але паважны калектыў быццам бы кваліфікаваных навукоўцаў – складальнікаў (3 асобы), рэдактараў (4 асобы⁴) і рэцэнзентаў (3 асобы⁵) не прымусіў задумацца нават прыведзены ў зборніку дакумент № 90 (1933 г.), дарэчы, вядомы спецыялістам, які змяшчае наступную інфармацыю прэзідэнта БАН П.В. Горына: “Мы са Усесаюзнай акадэміяй вельмі слаба звязаныя... Мы цесна звязаныя з Камуністычнай акадэміяй, з Украінскай, але зусім недастаткова са Усесаюзнай акадэміяй” (с. 123).

Ёсць пэўныя непаразумеці, звязаныя са структурай выдання. Так, *першы раздзел* прысвечаны выбарам навукоўцаў у акадэміі. У ім прысутнічаюць ўсяго 8 дакументаў. Але справа нават не ў колькасці. Практычна ўсе яны даўно і шырока вядомыя, уведзены ў навуковы абарот, хіба што за выключэннем хадайніцтва А. І. Цвікевіча пра вылучэнне кандыдатуры М. В. Доўнар-Запольскага ў АН СССР (1929 г.). Але, калі ўжо гаворка пайшла пра яго, незразумела чаму праігнараваны значны дакументальны масіў, які раскрывае калізіі выбараў гэтага года ў цэлым, і па асобе М. В. Доўнар-Запольскага ў прыватнасці. На гэтую тэму была ажыццёўлена вельмі інфарматыўная публікацыя Р. П. Платонавым у 1998 г.⁶ і абаронена кандыдацкая дысертацыя, прысвечаная вучонаму⁷, з 1997 па 2010 гг. праведзены сем “Доўнараўскіх чытанняў” і юбілейная сесія ў Кіеве (2007 г.). Ні слова пра тое складальнікі не напісалі. Не меншую цікавасць уяўляе канстатацыя, якая характарызуе іх разуменне сутнасці і правільнасці прафесійных дачыненняў у навуцы (гаворка пра выбары ў АН СССР і падтрымцы трыма акадэміямі М. В. Доўнар-Запольскага): “... падтрымлівалі навуковую дзейнасць, а значыць, павінны былі падзяляць і навуковыя погляды...” (с. 8). Відавочна, што для любога вучонага, які адэкватна мысліць, дадзеная пазіцыя не з’яўляецца бяспрэчнай.

Акрамя таго, у дадзеным раздзеле прысутнічае і грубая памылка. Дакументы № 7 і 8 уяўляюць сабой сведчанне пра абранне акадэмікам і характарыстыку Г.М. Панкратавай. Першы датаваны 11 красавіка 1940 г., другі – “не раней 11 красавіка 1940 г.” без якіхсьці каментарыяў і пададзеныя за подпісамі адпаведна прэзідэнта АН БССР В. Ф. Купрэвіча і вучонага сакратара Інстытута гісторыі І. С. Краўчанкі. Складальнікі дэманструюць сваю недасведчанасць ці неахайнасць нават датаваннем характарыстыкі: “Не раней за 11 красавіка 1940 г.”. У гэтай сувязі нагадаю агульнавядомыя факты: В.Ф. Купрэвіч стаў прэзідэнтам Акадэміі ў 1952 г., а І.С. Краўчанка ў 1940 г. працаваў дэканам Мінскага педагагічнага інстытута і ў тым жа годзе ўзначаліў Беластоцкі педінстытут. Думаю, дадзеныя факты

⁴ А.Н. Анфертьева (СПФ АРАН, скончалась в декабре 2013 г.), кандидат исторических наук В.В. Данилович (директор Института истории НАН Беларуси), доктор исторических наук А.А. Коваленя (академик-секретарь Отделения гуманитарных наук и искусств НАН Беларуси) и доктор исторических наук И.В. Тункина (директор СПФ АРАН).

⁵ Кандидаты исторических наук А.И. Довнар, М.Ф. Шумейко (Беларусь) и научный сотрудник СПФ АРАН О.А. Кирикова.

⁶ Платонаў Р.П. Лёсыг. Гісторыка-дакументальныя нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20–30-х гадоў. Мн.: БелНДЦДАС, 1998. С. 28–38.

⁷ Кручак П.С. М.В. Доўнар-Запольскі як вучоны і грамадскі дзеяч: аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02; 07.00.09 / Беларус. дзярж. тэхнал. ун-т. Мінск, 1996. 16 с.

павінны быць вядомыя складальнікам, але яны ўпарта не хочучь звязваць іх з наяўнай у распараджэнні дакументальнай інфармацыяй. Уяўляецца, такія змястоўныя памылкі абумоўлены непадрахтаванасцю альбо нежаданнем дадзенага калектыву праводзіць адпаведную даследчую працу. Яны самі не адзін раз пацвярджаюць гэта. Напрыклад: “У сувязі з гэтым патрабуюць даследаванні абставіны з’яўлення і статус хадайніцтва...” (с. 8). Выходзіць, складальнікі лічаць сваю задачу выкананай, прадставіўшы тэкст адвольна абранага дакумента, а права даследаваць яго дэлежуюць некаму. Такое можа мець месца, толькі выданне тады не можа мець статус навуковай дакументальнай публікацыі. У гэтай сувязі магу толькі парэкамендаваць, улічваючы асаблівую захопленасць складальнікаў перыёдыкай савецкага часу для падмацавання сваіх пазіцый, яшчэ раз уважліва азнаёміцца з сапраўды навуковымі дакументальнымі публікацыямі, выдадзенымі савецкімі навукоўцамі ў канцы 1960-х – пачатку 1970-х гадоў і прысутнымі ва ўводзінах да зборніка⁸.

Што тычыцца першага з названых вышэй двух дакументаў. Калі б складальнікі абцяжарылі сябе элементарным мысленнем, а не дэлеганнем дадзеных паўнамоцтваў, то, верагодна, маглі б выказаць здагадку, што ён, па ўсёй бачнасці, уяўляе сабой пасляваенную копію, магчыма запатрабаваную самой Г. М. Панкратавай. Другі дакумент ніяк нельга датаваць падобным чынам. Зыходзячы з аналізу тэксту і кантэксту, яго можна аднесці да другой паловы 1940-х (выглядае па 1947 г.) – 1950-м гадам, паколькі двухтомнік па гісторыі БССР (у характарыстыцы згадана членства Г. М. Панкратавай у галоўным рэдакцыйным савеце выдання) рыхтаваўся менавіта ў гэты час і ўбачыў свет у 1954 і 1958 гг. (т. 1–2). Акрамя сказанага, аўтары дэманструюць навуковую безгрунтоўнасць нават у дробязях, сцвярджаючы ва ўводзінах да раздзелу аб абранні Г. М. Панкратавай членам Румынскай АН, АН ГДР і Венгерскай АН (с. 9). У такім выпадку чытач павінен разумець падзеі наступным чынам: абранне яе членам акадэміі = правадзейным членам = акадэмікам. Тым не менш, Ганна Міхайлаўна была абрана членам-карэспандэнтам першых дзвюх акадэмій і ганаровым членам апошняй.

Чарговай дэманстрацыяй навуковай негрунтоўнасці служаць нават эпізядычныя каментары. Ужо ў першым дакуменце раздзелу гаворыцца пра абарону І. І. Замоціным⁹ доктарскай дысертацыі ў 1908 г., аб яго працы прыват-дацэнтам з 1904 г. і непісьменна (таму што няпоўна) тлумачыцца магчымасць займання гэтай пасады толькі пасля абароны доктарскай дысертацыі (с. 9). Туманна прадстаўлена пазіцыя па выбарах У. І. Пічэты, які пасля асуджэння і высылкі на штатнай аснове ў АН БССР не працаваў (акрамя ваеннага часу). Займаючы штатныя пасады ў АН СССР і Маскоўскім універсітэце, ён быў абраны членам-карэспандэнтам АН СССР у 1939 г. Тлумачэнне, пры чым тут навуковыя сувязі і супрацоўніцтва, складальнікі, відаць, у чарговы раз дэлегавалі некаму. Гэтак жа, як нікае “супрацоўніцтва” не мела дачынення да абрання (прызначэння) яго акадэмікам БАН ў 1928 г. Адсутнічае і тэматычная сістэматызацыя матэрыялаў. Напрыклад, раздзел адкрывае дакумент пад назвай “Водгук пра навуковыя працы І. І. Замоціна, напісаны для яго прадстаўлення на выбарах у члены АН СССР... 1927 г.” (с. 9). Заканчэнне тэмы вынікае праз шэсць старонак інфармацыяй аб зацвярджэнні выбраных па аддзяленнях членах-карэспандэнтах АН СССР, у тым ліку І. І. Замоціна (с. 15).

Другі раздзел прысвечаны сацыялістычнаму спаборніцтву паміж АН СССР, БелАН і УУАН. Складальнікі адразу ва ўводзінах да яго даюць ацэнку гэтай з’яве, адзначаючы, што

⁸ Организация науки в первые годы Советской власти (1917 – 1925). Сб. док. Л.: Наука, 1968. 420 с.; Организация советской науки в 1926 – 1932 гг. Сб. док. Л.: Наука, 1974. 408 с. Колькасць дакументальнага матэрыялу, змешчанага ў выданнях не павінна ўводзіць у зман колькасцю старонак. Таму прадстаўлю аб’ём у друкаваных аркушах: прыведзеныя тут зборнікі – адпаведна больш за 32 і 35 д. а., а ў рэцэнзаваным – крыху больш за 15 д. а. Дарэчы, савецкія публікацыі падрыхтаваны супрацоўнікамі Ленінградскага аддзялення Інстытута гісторыі прыродазнаўства і тэхнікі і Ленінградскага аддзялення Архіва АН СССР, у другім таксама ўдзельнічалі супрацоўнікі Архіва АН СССР (Масква).

⁹ Замоцін Іван Іванавіч (1873 – 1942). Літаратуразнаўца. Прафесар Варшаўскага (1908 – 1917), Данскога (1907 – 1922), з 1922 г. – Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, адначасова прафесар Мінскага педінстытута, супрацоўнік Інстытута беларускай культуры і БАН, дырэктар Інстытута літаратуры (1931 – 1933). Акадэмік БАН (1929), член-карэспандэнт АН СССР (1929). Арыштаваны ў 1938 г. Памёр у лагеры.

дадзенае пытанне “да ўласна навуковай дзейнасці мае ўскоснае стаўленне, аднак з’яўлялася важным ідэалагічным і каардынацыйным момантам у працы акадэміі дружалюбных рэспублік” (забаўная дэфініцыя у дачыненні да адносін рэспублік СССР). Або, каментуючы падпісанне дагавора паміж БАН і УУАН, адзначаюць, без навуковага асэнсавання, мэты спаборніцтва: “для лепшага ажыццяўлення сацыялістычнай рэканструкцыі народнай гаспадаркі і папулярызацыі навуковых дасягненняў сярод шырокіх працоўных мас” (с. 17). Дадам, усё пералічанае да навукова-арганізацыйных сувязяў не мела ніякага дачынення. Гэтак жа, як, дарэчы, і з’яўленне ў гэтым раздзеле УУАН, калі зыходзіць з заяўленых мэтай і назвы публікацыі. Але ў гэтым, заручыўшыся падтрымкай часопіснага артыкула 1973 года выдання, груба скажаецца тагачасная сітуацыя сцвярджаннем, што дагавор пра сацспаборніцтва (сакавік 1930 г.) “ўпершыню аформіў навуковыя і арганізацыйныя кантакты вядучых навуковых устаноў краіны” (с. 16). Адзначу тут, што складальнікамі зборніка (не толькі ў прыведзеным выпадку) абраная дзіўная, але відавочна не навуковая методыка абгрунтавання сваіх пазіцый і высноў спасылкамі на меркаванні, або проста іх запазычваннямі, якія змяшчаліся ў перыядычным друку не толькі 1970-х, але ў большай ступені 1930-х гадоў (беларускія і расійскія газеты), пры поўным ігнараванні дасягненняў сучаснай навукі. Присутнасць другога раздзелу наогул сумніўная, як па сэнсе інфармацыі, якая павінна тычыцца заяўленай тэмы, так і па яе змесце. Практычна ўсе прыведзеныя дакументы – “пракалолы аб намерах”: дагаворы аб спаборніцтве, суправаджальныя матэрыялы да іх, прапановы па арганізацыі і да т. п. Дарэчы, зноў гаворка ідзе аб трох акадэміях, хоць заяўлена раскрыццё навукова-арганізацыйных сувязяў дзвюх.

Складальнікі, спасылаючыся на савецкую перыёдыку 1930-х – 1970-х гадоў, чамусьці не хочуць звярнуць увагу на паняцце “сацыялістычнае спаборніцтва”, уласцівае менавіта таму часу. Так, дысцыпліна “навуковы камунізм” разумела сацспаборніцтва як выяўленне барацьбы за выкананне прынятых працаўнікамі абавязацельстваў, накіраваных на атрыманне больш высокіх вытворчых вынікаў, удаканаленне сацыялістычных грамадскіх стасункаў, уздым культуры і духоўнага ўзроўню людзей, як элемент гаспадарчага механізму сацыялістычнага грамадства, як сродак ліквідацыі істотных адрозненняў паміж разумовай і фізічнай працай. Больш таго, у спецыяльных працах сцвярджалася, што “спасылаючыся на асаблівасці навуковай працы, некаторыя грамадазнаўцы адмаўлялі магчымасць арганізацыі сацыялістычнага спаборніцтва ў навуцы, ды і *практыка не давала прыкладаў шырокай і эфектыўнай яго арганізацыі*”. Тым не менш, неабходнасць спаборніцтва ў акадэмічнай навуцы савецкія даследчыкі абгрунтавалі наступнымі фармальнымі лагічнымі пабудовамі: “Асаблівае становішча па пытаннях развіцця сацыялістычнага спаборніцтва склалася ў акадэмічнай навуцы, дзе патрэба ў спаборніцтве вызначаецца... важнай акалічнасцю, што акадэмічная навука з’яўляецца лідэрам навукова-тэхнічнага прагрэсу ... Аднак ... спецыфічныя рысы акадэмічнай навукі істотна абцяжарваюць арганізацыю спаборніцтва ў гэтай сферы навукі» (Розанов В.В. Совершенствование организации социалистического соревнования в научных учреждениях АН СССР: дис. ... канд. экон. наук. М., 1984. 257 с.).

Такім чынам, гэты раздзел не змяшчае істотнай фактычнай інфармацыі аб навукова-арганізацыйных сувязях двух акадэміяў.

Трэці раздзел прысвечаны супольным навуковым праектам АН СССР і АН БССР, цяпер ужо без АН УССР. І зноў складальнікі робяць сюрпрыз на пачатку ўводзінаў да раздзелу канстатацыяй сацыялістычнага спаборніцтва як магчымага пасылу да супрацоўніцтва бібліятэк Ленінграда і Мінска. Усяго выдзелена чатыры напрамкі. Складальнікі нават не паспрабавалі сфармуляваць праблему па-іншаму: можа быць навізанне спаборніцтва прывяло да таго, што рабочыя планы і іх рэалізацыя сталі асновай зместу дамоваў гэтых спаборніцтваў? Таму ў гэтым выкарыстоўваюцца нязграбныя пабудовы тыпу: “Яшчэ да падпісання дамовы аб сацыялістычным спаборніцтве паміж трыма акадэміямі ў АН СССР была створана Камісія па пытанні аб узгадненні выдання гістарычных помнікаў...”. Адсутнасць жывой сучаснай навуковай думкі і такога ж жывога мыслення зусім не ўпрыгожвае зборнік.

У дадзеным раздзеле можна вылучыць 9 тэматычных блокаў: 1) Палеская комплексная экспедыцыя; 2) Літоўская Метрыка; 3) супольная публікацыя гістарычных помнікаў; 4) напісанне гісторыі СССР; 5) Лінгвістычны атлас; 6) супольнае планаванне навуковай дзейнасці; 7) праблема вялікага Дняпра; 8) Батанічны сад; 9) Белавежская пушча; 10) эканамічнае раянаванне. Другі пункт прадстаўлены ўсяго двума дакументамі, у якіх ідзе гутарка пра просьбу БАН саступіць ёй права выкупу пятага тома Метрыкі з друкарні ў Латвіі. Аднак адказу на пытанне, чаму бедная на грошы і кадры БАН просіць аб гэтым больш заможную АН СССР зборнік не ўтрымлівае. Верагодна, права на адказ зноў некаму дэлегавана. Тое ж можна сказаць практычна па ўсіх блоках: ёсць перапіска, падрыхтоўка, адным словам, – працэс, але няма выразнага адказу аб выніках і наступствах рэалізацыі праектаў. Акрамя таго, большасць паднятых пытанняў добра вядомыя беларускім гісторыкам навукі.

Да сказанага дадам яшчэ адзін момант, які характарызуе навуковы ўзровень зборніка. Справа ў тым, што нідзе і ніяк не агаворана (легенда, каментары, уводзіны) прысутнасць дакументаў цалкам або часткова ўведзеных у абарот раней. Напрыклад, дакументы № 99 і 101 большай часткай прысутнічаюць у публікацыі 2007 г.¹⁰ Больш за тое, спосаб прадстаўлення падобным чынам двух дакументаў пра стварэнне гісторыі СССР фактычна скажаюць сапраўдны стан спраў, паколькі неадэкватна прадстаўляюць гэтую грань “супрацоўніцтва”. Калі б яны прыцягнулі і іншыя дакументы, таксама ўведзеныя ў навуковы абарот раней, то можна было б убачыць, што з 1939 г. да ліпеня 1940 г. Інстытут гісторыі як мог, адмаўляўся ад напісання раздзелаў у шматтомную працу па гісторыі СССР. Матывацыя была рознай – ёсць свой план, няма адпаведных спецыялістаў, у інстытуце супрацоўнікаў менш, чым у адной секцыі найноўшай гісторыі СССР Інстытута гісторыі АН СССР і г. д., пакуль у прысутнасці акадэміка Г. М. Панкратавай не вызначылі І. Ф. Лочмеля і М. Ф. Лебовіча аўтарамі артыкулаў “БССР у перыяд аднаўлення народнай гаспадаркі краіны (1921 – 1925 гг.)” і “БССР у перыяд барацьбы за індустрыялізацыю (1926 – 1928 гг.)”. Нават архіўная адзінка захоўвання мае наступную назву і храналогію: “Перапіска з Інстытутам гісторыі Акадэміі навук СССР, райкамамі КП(б)Б і інш. па пытанні ўдзелу Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР у напісанні артыкулаў для шматтомніка па гісторыі СССР... 27 лістапада 1939 г. – 2 кастрычніка 1940 г.”¹¹.

Такім чынам, дадзены раздзел з прычыны фрагментарнасці змешчанай у ім інфармацыі, яе несістэматызаваным выкладзе, навуковай некарэктнасці ніякай навуковай цікавасці не ўяўляе.

Чацвёрты раздзел змяшчае дакументы пра падрыхтоўку аспірантаў АН БССР у АН СССР. Яму ўласцівыя ўсе тыя недахопы, як і папярэднім. З мэтай пазбегнуць паўтораў, зноў звярну ўвагу на недастаткова прафесійнае археаграфічнае выкананне публікацыі, а менавіта: адсутнасць даследчай працы пры падрыхтоўцы тэкстаў да публікацыі, адсутнасць легенд дакументаў (неістотныя каментары сітуацыі не мяняюць), адсутнасць разумення, што адвольна выбраныя дакументы праблематычна скласці ў тэматычную *навуковую* публікацыю, адсутнасць тэматычнай сістэматызацыі дакументаў унутры раздзелаў (дамінуючым абраны храналагічны прынцып, што абцяжарвае працу з матэрыяламі).

Тут прысутнічаюць памылкі, што паказваюць адсутнасць увагі да пытанняў, якія сёння маюць неадназначнае гучанне. З гэтага вынікае думка пра неразуменне складальнікамі працэсаў, якія імі быццам бы асвятляюцца. Так, на с. 144 яны наступным чынам каментуюць дакумент: “...аспіранты... не мелі спецыяльнай адукацыі, скончыўшы, галоўным чынам, педагагічны факультэт [БДУ]...”. Але ў дакуменце № 106 цалкам відавочна гаворыцца аб адсутнасці ў іх адукацыі, атрыманай ў “спецыяльных ВНУ”. Дакумент № 140 утрымлівае фразу: “Частка аспірантаў не мела спецыяльнай вузаўскай падрыхтоўкі (педфакі і інш)” (с. 185). Але ні ва ўводзінах да раздзелу, ні ў каментары да дакумента гэты момант не атрымаў

¹⁰ Шаўчук І.І. Гуманітарныя навукі ў сацыяльнай гісторыі Беларусі (20-30-я гады XX ст.). Брэст: БрДУ, 2007. С. 191.

¹¹ Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Ф. 4п. Оп. 1. Д. 14011. Л. 23, 27, 28.

асэнсавання. Складальнікі абсалютна не згадваюць пра гістарычны кантэкст існавання аспірантуры, як і ўсёй сістэмы падрыхтоўкі кадраў у 1932 і 1933 гг., у тым ліку і аб падрыхтоўчых аддзяленнях аспірантуры, куды залічаліся і тыя прэтэндэнты, што не мелі вышэйшай адукацыі. Дарэчы, было б цікава даведацца пра суадносіны колькасці аспірантаў, пасланых у АН СССР і, для прыкладу, у розныя расійскія і ўкраінскія камуністычныя навучальныя ўстановы: камуністычныя ўніверсітэты, Камуністычную акадэмію, Інстытут чырвонай прафесуры. Але нават згадак пра гэта зборнік не ўтрымлівае.

Нідзе не адзначаны змены ў акадэмічнай аспірантуры, якія адбыліся пасля прыняцця пастановы ЦВК СССР (1933 г.) па дакладах трох акадэміяў (АН СССР, УУАН і БелАН)¹², хоць у тэкстах апублікаваных дакументаў падобная інфармацыя прысутнічае. Напрыклад, дакументы № 133, 140. Адпаведна ўказанай пастановы акадэміі пераводзіліся выключна на падрыхтоўку, паводле пазнейшай тэрміналогіі, дактарантаў. Гэта цягнула за сабой істотныя змены ў сістэме падрыхтоўкі высокакваліфікаваных кадраў у цэлым, але ў тэксце зборніка дадзеныя абставіны адлюстравання не знайшлі. Дарэчы, складальнікі не агаворваюць і паняцці “вузаўская аспірантура” (аспірантура) і “акадэмічная аспірантура” (дактарантура).

Гэтак жа, як і ў іншых раздзелах, падкрэслена дэманструецца неэтычнае стаўленне да папярэдніх навуковых напрацовак. У прыватнасці, дакумент № 141 “Спіс аспірантаў, камандзіраваных у г. Ленінград, Маскву і іншыя гарады для навуковай падрыхтоўкі” цалкам апублікаваны Г.У. Карзенкам яшчэ за 17 гадоў да выхаду зборніка¹³, а дакументы № 133 і 140 – часткова І.І. Шаўчуком¹⁴.

Нарэшце, звернемся да характарыстыкі некаторых колькасных параметраў дакументаў, прадстаўленых у публікацыі (без уліку падрадкавых спасылак уводзінаў). Адзначым, што ўсяго ў ёй прысутнічаюць 144 дакументы. Яны, у цэлым, раўнамерна размеркаваны па чатырох раздзелах, за выключэннем зусім не інфарматыўнага першага раздзелу (8 дакументаў) – адпаведна 50, 44 і 42.

Табліца 1. Колькасць дакументаў па гадах

Год	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Усяго
Кольк асць	1	2	17	36	16	16	22	18	1	1	2	3	2	7	144
%	0,7	1,4	11,8	25	11,1	11,1	15,3	12,5	0,7	0,7	1,4	2,1	1,4	4,8	100

Заўвага: Адзначаны год стварэння дакумента, з улікам тых, датаванне якіх у паказаным зборніку сумніўнае.

Такім чынам, заяўленыя храналагічныя рамкі зборніка не адпавядаюць наяўным дакументам: адсутнічае 1941 г., а прысутныя тут па непераканаўчых прычынах 1927 – 1928 гг. прадстаўленыя 3 дакументамі (2,1 % агульнай колькасці). Асноўная ж маса дакументальнага матэрыялу прысвечана шасці гадам з 1929 г. па 1934 г. – 86,8 %. Такім чынам, астатнія сем гадоў канцэнтруюць усяго 11,1 % дакументальнай інфармацыі. Зыходзячы толькі з зазначанага, казаць аб хоць якойсьці магчымасці дакументальнага раскрыцця заяўленых пытанняў за час даваеннага існавання АН БССР (БелАН), на што прэтэндуюць складальнікі, не даводзіцца.

¹² По докладам Всесоюзной, Всеукраинской и Белорусской академий наук: постановление ЦИК СССР, 1 августа 1933 г. // СЗ СССР. Отд. I. 1933. № 49. Ст. 287.

¹³ Корзенко Г.В. Подготовка научных кадров в Беларуси. Взгляд сквозь годы. Минск: Хата, 1998. С. 165

¹⁴ Шаўчук І.І. Гуманітарныя навукі ў сацыяльнай гісторыі Беларусі (20-30-я гады ХХ ст.) С. 151, 152, 155, 157.

Табліца 2. Архівы, у якіх выяўлены дакументы

Архіў Раздзел	СПБФ АРАН	АРАН	ДАРФ ¹⁵	ЦНА НАНБ	НАРБ	ЗЗ БССР ¹⁶	Усяго
I	4	–	–	2	1	1	8
II	49	–	–	1	–	–	50
III	28	6	1	4	5	–	44
IV	37	1	–	4	–	–	42
Усяго	118	7	1	11	6	1	144
%	81,9	4,9	0,7	7,6	4,2	0,7	100

Сказанае вышэй пацвярджаецца і другой табліцай. Яе даныя дазваляюць пагадзіцца толькі з адной справядлівай канстатацыяй увадзінаў пра тое, што асноўная праца праведзена ў СПБФ АРАН (амаль 82% дакументаў). Усе астатнія – непраўдзівыя: “асноўная праца... праведзена ў расійскіх архівах” (АРАН і ДАРФ – разам 5,6%); “беларускія дакументы прадстаўлены матэрыяламі двух вядучых архіваў Мінска: ЦНА НАНБ і НАРБ” (разам 11,8%). Кожнаму спецыялісту відавочна, што нягледзячы на кепскую захаванасць, гэта таксама справядліва адзначана ва “Увадзінах” да зборніка, беларускія архівы даюць значна больш магчымасцяў для дакументальнай публікацыі па заяўленай тэме. Аднак відавочнае дэманстраванне невалодання архіўнай інфармацыяй і навуковай літаратурай па абранай праблеме, ці іх свядомае ігнараванне, не дазволіла аўтарам правесці прафесійнае дакументальнае даследаванне, якое мае вынікам прадстаўнічае навуковае выданне.

У выніку рэцэнзавання зборніка, можна канстатаваць наступнае:

- 1) складальнікі па сутнасці не валодаюць і не арыентуюцца ў матэрыялах адпаведнай тэматыкі, якія адклаліся ў беларускіх архівахасховішчах;
- 2) складальнікі не валодаюць і не арыентуюцца ў навуковай літаратуры, створанай як у савецкі час, так і пазней;
- 3) складальнікі не валодаюць, па сутнасці, дакументальнымі публікацыямі, створанымі іх папярэднікамі, ці не ўсведамляюць метадыкі адпаведнай працы;
- 4) складальнікі парушаюць не толькі правілы археаграфіі, але і нормы навуковай этыкі, не звяртаючы ўвагі на папярэдняе поўнае або частковае ўвядзенне ў навуковы абарот дакументаў, якія імі публікуюцца;
- 5) складальнікі, не арыентуючыся ў тэрміналогіі, або па-свойму разумеючы шырока ўжывальныя тэрміны, не раскрываюць значэнняў, у якіх гэтыя тэрміны выкарыстоўваюцца імі;
- 6) безадказнае стаўленне да ўзятай на сябе працы дэманструецца храналагічнымі дыспрапорцыямі змешчанага ў зборніку дакументальнага матэрыялу;
- 7) непрафесійны падыход падкрэслівае дэкларацыя складальнікаў пра архівы, з якіх прыцягнута інфармацыя, што пры бліжэйшым разглядзе не вытрымлівае крытыкі;
- 8) складальнікі вельмі няўдала размясцілі дакументы ўнутры раздзелаў, прытрымліваючыся выключна храналагічнага прынцыпу, што абцяжарвае працу з дакументамі;
- 9) змешчаная ў зборніку інфармацыя фрагментарна;
- 10) зборнік не ўтрымлівае сутнаснай фактычнай інфармацыі пра навукова-арганізацыйныя сувязі дзвюх (трох? – *I. III.*) акадэміяў.

У гэтым рэчышчы ацэнка, дадзеная зборніку дырэктарам Інстытута гісторыі НАН Беларусі В. В. Даніловічам на прэзентацыі, арганізаванай акадэмічнай Цэнтральнай навуковай бібліятэкай, што “дадзенае выданне – яскравы прыклад плённага супрацоўніцтва арганізацый акадэміяў навук Беларусі і Расіі, яно робіць істотны ўнёсак у развіццё гістарыяграфіі нашых краін”, выглядае вельмі і вельмі вялікім авансам. Гэтая думка пацвярджаецца неясспрэчным меркаваннем Н.У. Токарава пра адзначэнне (святкаванне? – *I. III.*) 200-годдзя АН СССР у

¹⁵ Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі.

¹⁶ Публікацыя “Збор законаў БССР”.

1924 г.¹⁷ Хоч агульнавядома, што юбілейныя мерапрыемствы адбыліся пазней – у 1925 г., калі і мела месца сапраўднае святкаванне ўгодкаў акадэміі, і менавіта тады РАН была перайменаваная ў АН СССР.

Такім чынам, дакументальны зборнік “Научно-организационные связи Академии наук СССР и Академии наук БССР: 1929 – 1941 гг.” не мае навуковага значэння. У пэўнай ступені, і то з дыдактычнай асцярогай, яго можна выкарыстоўваць пры навучанні студэнтаў гістарычных спецыяльнасцяў ВНУ.

2015 р. у мінскаму акадэмічнаму выдавецтві побачыла свет збірка дакументаў, прысвечана, за заяваю укладачів, співпраці Акадэміі наук СРСР та радянскай Білорусі у 1929 – 1941 рр. У статтці показано неволодіння ними навуковаю тэрміналогіяю, довільне тлумачэння і ототожнення паняць «співпраця», «координація», «кэрівніцтва», «зв’язкі». Выявлено дысбаланс розділь та матэрыялів всередині них, несистемність прадставлення дакументальнай інфармацці, выпадковий пiдбiр дакументаў, выключна хроналагічний прынцып iх размiщення, що ускладнюе роботу з ними. Звернуто увагу на неаднозначне акцентування работи з выявлення дакументаў у російських архiвах через нiбито погану збереженiсть бiлоруських. Розкрито недотримання археографiчних правил, вельми полегшене ставлення до вiдповiдних етичних норм. Зроблено висновок про низький навуковий рiвень дакументального видання.

Ключові слова: акадэмія, археографія, архiв, дакумент, координація, навука, публікація, спiвпраця.

A national academy is an organizational body, usually operating with state financial support and approval, that co-ordinates scholarly research activities and standards for academic disciplines, most frequently in the sciences but also the humanities. Typically the country's learned societies in individual disciplines will liaise with or be co-ordinated by the national academy. National academies play an important organizational role in academic exchanges and collaborations between countries.

The National Academy of Sciences of Belarus (formerly: The Belarusian Academy of Sciences in 1928-1936; The Academy of Sciences of Byelorussian SSR in 1936-1991; The Academy of Sciences of Belarus in 1991-1997) was founded on the basis of the Institute of Belarusian Culture (Inbelkult) (1922-1928), which was reorganized to the Academy through the Resolution of the Central Executive Committee and Council of People's Commissars of the BSSR of October 13, 1928.

Professor Vsevolod M. Ignatovskii, Academician (History) was called the first President of the Academy. The inauguration of the Academy was in Minsk on January 1, 1929, in tenth anniversary of the Byelorussian Soviet Socialist Republic foundation. At first there were only 128 specialists working at the Academy, with 87 researchers among them. But from the very outset the Academy has become the leading scientific center influencing the economic, engineering, social and cultural development of the Republic of Belarus.

In 2015 Minsk Academic publishing house issued a collection of documents devoted – according to a statement of the compilers – to cooperation of the Academies of Sciences of the USSR and BSSR in 1929-1941. The article shows the authors don't possess scientific terminology, they arbitrarily interpret and identify the concepts “cooperation”, “coordination”, “leadership”, “communication”. There is detected the imbalance of chapters and the content within them, the fragmentation of the presentation of documentary information, a random selection of documents, exclusively chronological principle of their placement. This makes it difficult to work with them. Attention is drawn to the ambiguous emphasis on identification documents in the Russian archives because of allegedly poor state preservation of them in the Belarusian’s archives. There is disclosed in the review failure to comply with the archaeographic rules and the ethical's standards in science. In paper it is made the conclusion about the low scientific level of the documentary edition.

Keywords: Academy, archaeographic, archive, cooperation, coordination, document, publication, science.

¹⁷ Кананович, С. Научно-организационные связи двух академий / С. Кананович // Веды. 2015. 27 красавіка. С. 8.